

І. Б. Жмудська,
аспірант кафедри підприємництва,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГІРНИЧО-МЕТАЛУРГІЙНИХ КОРПОРАЦІЙ В УМОВАХ ЧЛЕНСТВА УКРАЇНИ В СОТ

Для реформування вітчизняної гірничо-металургійної промисловості запропоновано заходи, спрямовані на збільшення попиту на внутрішньому ринку на вітчизняну продукцію металургійної галузі, стимулювання експорту, забезпечення конкурентоспроможності металургійної продукції. Розкрито недосконалість механізму державного регулювання експортної діяльності гірничо-металургійної галузі на ринку Європейського Союзу. Обґрунтовано перспективи співробітництва гірничо-металургійних підприємств України у найбільш прибуткових сегментах ринку металопродукції країн-членів СОТ.

The author has offered activities, aimed at the increase of the demand on domestic products of Ukrainian mining and metallurgical industry, stimulation of exports, support of the competitiveness of the metallurgical products to reform domestic mining and metallurgical industry. It is pointed at the imperfection of the mechanism of governmental control of exports at the EU-market. The author has given reasons for perspectives of the cooperation between Ukrainian mining and metallurgical enterprises to work at the most profitable segments of the metallurgical production market of the WTO-members.

Ключові слова: гірничо-металургійний комплекс, металургія, потенціал гірничо-металургійного комплексу, розвиток гірничо-металургійного комплексу, СОТ.

Key words: mining and metallurgical complex, metallurgy, potential of the mining and metallurgical complex, development of the mining and metallurgical complex, the WTO.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У цілому, кожна гірничо-металургійна корпорація виробляє одночасно товари чи послуги та споживає певні товари та/або послуги. В умовах членства в СОТ, як споживач, від розширення асортименту послуг та товарів на ринку корпорація виграє, збільшення конкуренції слугуватиме зменшенню цін і покращенню сервісу. Зазначена ситуація спричиняє розвиток найбільш ефективних корпорацій. Це, відповідно, з позитивною динамікою впливатиме на підйом і розвиток конкурентоспроможності національної економіки, створюватиме нормальний інвестиційний клімат у державі.

Українські корпорації побоюються дешевого імпорту гірничо-металургійної продукції, який, на жаль, вже обертається на українському ринку. Велика кількість імпоротної продукції з'являється на ринку за допомогою контрабанди, мито не стягується з них взагалі (тому що контрабанда порушує митні правила, які спрямовані на реалізацію митної політики України).

З моменту вступу до кола країн-учасників СОТ Україна вживає додаткових заходів для боротьби з тіннювою імпоротною продукцією, тому що процес здійснення контрабанди загрожуватиме вже не лише національному ринку, а також сегментам ринків зовнішньоекономічних партнерів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що проблема функціонування гірничо-металургійних корпорацій в умовах членства України в СОТ є актуальною в працях сучасних науковців. Зокрема, це питання зазнало значної теоретичної розробки в працях таких вчених: В.Н. Амітана, О.І. Амоші, С.С. Аптекаря, М.Г. Білопольського, М.В. Верескуна, С.С. Герасименка, В.М. Гейця, А.В. Ільченка, В.М. Колосюка, К.Ф. Ковальчука, В.І. Матвійчука, Ю.В. Макогона, В.С. Подольця, Ф.Ю. Поклонського, О.Й. Пасхавера.

НЕВИРІШЕНІ РАНІШЕ ЧАСТИНИ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Набуття членства в СОТ не спричинило припинення підтримки вітчизняних виробників державою. На сьогодні більшість металургійних та гірничо-збагачувальних комбінатів, вугільних шахт, коксохімічних підприємств, трубних заводів розпорочені серед окремих власників і не мають тісних виробничих зв'язків.

В Україні відсутня цілісна система підтримки експорту, недостатнім є захист інтересів експортерів на зовнішніх ринках, нерозвиненим є механізм експортного кредитування, зберігаються суттєві проблеми з відшкодуванням ПДВ.

На перспективи експорту металургійної продукції впливає становище в країнах — торговельних партнерах: витіснення національних експортерів зі світових ринків через запровадження іншими країнами дискримінаційних квот по відношенню до України; можливий перерозподіл сфер політичного впливу, що призведе до скорочення експорту українських поставок металопродукції. Мова йде про корпорації гірничо-металургійного комплексу, який може опинитися у прірві глибокої кризи, у разі якщо влада у найближчому часі буде вживати заходів стосовно його збереження.

Метою статті є аналіз стану гірничо-металургійної галузі України, розкриття проблем функціонування гірничо-металургійних корпорацій у рамках Світової організації торгівлі та пошук шляхів їх вирішення.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ТА НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ

Металургійний комплекс України складається із понад 400 підприємств, переважну частину галузі становить безпосередньо чорна металургія. Вона включає в себе близько 350 українських підприємств: гірничозбагачувальні комбінати, заводи з виробництва чорних металів, коксохімічні і трубні заводи [13].

Чорна металургія займає лідируюче місце з-поміж промислових галузей економіки країни за обсягами виробництва. Обсяг виробленої нею продукції досягає третини від загальної кількості виробництва, вона дає більш ніж 40 % валютних надходжень; у галузі зайнято майже 10 % працюючих, саме тому чорна металургія виконує України одну з найважливіших економічних і соціально-політичних функцій [14].

Унаслідок інтеграційних процесів майже всі великі підприємства ГМК України ввійшли до складу холдингів і груп. На сьогодні до складу корпоративних інтегрованих структур входять 12 із 12 заводів та комбінатів чорної металургії, 7 із 7 — трубних, 12 із 20 — кольорової металургії, 12 із 16 — коксохімічних підприємств. Сучасний профіль металургійної промисловості України визначають уже не окремі комбінати, а великі концентровані структури, які володіють гірничо-металургійними підприємствами, такі як "Систем Капітал Менеджмент" ("СКМ"), "Evraz Group SA", "Приват", "Індустріальний союз Донбасу". Окрім активів в Україні, зазначені структури володіють активами в США, Росії, Європі.

У сучасних умовах домінуючою формою організації гірничо-металургійного бізнесу стає холдингова компанія, а головною структурою управління — дивізіональна. Як уже вказувалося вище, кожен з українських гірничо-металургійних холдингів (груп) організовано як вертикально інтегрований за принципом єдності технологічного ланцюжка, наприклад, у чорній металургії це "залізорудна сировина (ЗРС) — кокс — метал". Тобто активи, якими володіє група, належать різним галузям гірничо-металургійного бізнесу. Слід також підкреслити, що до складу холдингу входять як українські, так і зарубіжні активи групи. Приміром, до складу холдингу МЕТІНВЕСТ входять 32 активи, у т.ч. 24 українських та 8 закордонних. Із них 7 гірничорудних та збагачувальних підприємств, 1 трубний завод, 4 коксохімічні заводи; 1 завод із виробництва вогнетривів, 2 вугільних активи; 12 металургійних активів; 4 обслуговуючі (торговельні) компанії [14].

Зазвичай закордонними активами холдингу, крім виробничих, є компанії та підприємства, що займаються закупівлею ресурсів, обладнання та реалізацією продукції холдингу кінцевому споживачеві. Описані зміни в структурі власності та організації ГМК України обумовлюють розвиток методів та інструментів економіки та управління підприємством. Визначення та аналіз ефективності діяльності залишаються актуальними аспектами економічного управління також у випадку інтегрованої організації бізнесу. Оцінка та

аналіз ефективності діяльності підприємств ГМК мають здійснюватись як для цілей внутрішнього використання керуючими структурами груп та холдингів, так і зовнішнього — для власників, конкурентів, інвесторів, суспільства, держави, міжнародної спільноти [19, с. 117].

16 травня 2012 р. минуло чотири роки, як Україна на офіційному рівні набула членства в Світової організації торгівлі. Аналіз наслідків приєднання до організації виявився непростим завданням, тому що практично усі економічні тренди в країні через кілька місяців після моменту приєднання до СОТ відчували зміни в результаті світових фінансових і економічних кризових явищ. Враховуючи викладене, в певних випадках було необхідно відділити наслідки кризових хвиль від наслідків отримання права та безпосереднього членства у СОТ. У відповідних умовах доцільною буде надання оцінки наслідками членства нашої держави у СОТ для гірничо-металургійних корпорацій.

Проаналізувавши спеціальну літературу, зарубіжну практику роботи промислових, наприклад, гірничо-металургійних корпорацій держав-членів СОТ, сучасну економічну ситуацію в Україні, можна виділити наступні головні результати України, як члена СОТ, для гірничо-металургійних корпорацій, в першу чергу — це посилення конкуренції [16, с. 47]. Тепер Україна вже не зможе закрити свій внутрішній ринок для виробників імпортової продукції. Спрощення правил торгівлі в результаті відміни тарифних та кількісних квот на поставки металопродукції в держави-члени Європейського Союзу, а також вільний транзит через територію держав-членів СОТ, що збільшить валютні надходження від проведення експортних операцій для вітчизняного виробника, дозволить розширити географічні межі експортних процесів українських гірничо-металургійних корпорацій у результаті спрощеного доступу до сегментів ринків держав-членів СОТ (їх доля складає понад дев'яносто п'ять відсотків світової торгівлі). Згідно з оцінками експертів, якщо відмінити кількісні обмеження та проваджувати подальшу лібералізацію тарифних обмежень для експорту, то кількість української металопродукції, яка реалізується у Євросоюзі, збільшиться в 1,4 рази; розширення експортних потужностей спричинить в Україні щороку приріст ВВП на 1,5—1,7 %, а загальне зростання благополуччя від вступу в СОТ підвищиться на десять відсотків від обсягу загальнонаціонального споживання [6, с. 187].

Зменшення рівня ввізних мит майже на усі категорії продукції, що імпортується до України, виявляється вигідною пропозицією для гірничо-металургійних корпорацій, які за умови проведення модернізації змушені використовувати імпортні складові частини і устаткування. Отримання у відповідності до чинних норм і правил СОТ: а) нормативно-правового врегулювання спрощеного доступу до сегментів світових ринків, де реалізуються товари, послуги, технології і капітали; отримання прав, за допомогою яких можна захистити національні економічні інтереси на зазначених ринках. Відповідна перевага може бути забезпечена за допомогою безумовної реалізації режиму сприяння в торгівлі товарами та технологіями, а також в даних умовах у національних металургів з'явиться можливість знизити ціну пропозиції на зазначених ринкових майданчиках, тому що стабільніший режим торгівлі створить підґрунтя для зменшення комерційних ризиків, які певним способом розміщуються в ціні (у вигляді комерційної приплати, надбавки); б) міжнародно-визнаного права застосування комплексу обґрунтованих способів захисту внутрішнього ринку, окремих галузей економіки відповідно до угод СОТ: щодо платіжного балансу, про захисні заходи, про субсидії і компенсаційні заходи, статей ГАТТ щодо антидемпінгових і компенсаційних заходів.

Відповідно до оцінок деяких спеціалістів, в умовах СОТ національні корпорації ефективніше відстоюватимуть свої позиції під час антидемпінгових та компенсаційних розслідувань [5, с. 132]. Процес членства України у СОТ дозволяє залучати механізми для торгових спорів, передбачені нормами зазначеної організації, торгові відносини з іноземними державами підпадуть під дію міжнародних правил і норм, які діють в рамках СОТ. При професійному використанні цієї переваги забезпечується зростання позицій українських виробників у антидемпінгових і спеціальних розслідуваннях, що дозволяє зменшити витрати українських виробників експортної продукції від дискримінаційних дій, забезпечуючи сприятливіші умови в аспекті антидемпінгових механізмів. Окрім того, країнам-членам СОТ набагато складніше застосовувати нові обмежувальні заходи один проти одного, тому що для порушення розслідувань потрібні дуже вагомі підстави. Деякі антидемпінгові заходи будуть скасовані автоматично, тому що діля на підставі того, що Україна не була членом СОТ. Паралельно за умови, що український ринок відчуватиме значний наплив імпортової металопродукції, членство в СОТ унормує систему захисту внутрішнього ринку від недобросовісної конкуренції. Але при цьому потрібно відмітити, що хоча членство у СОТ потенційно покращує позиції країни, проти якої вони ініціюються, але повністю від загрози антидемпінгових розслідувань не позбавляє. Отже, нині в Україні контроль над цінами та обсягами поставок сировини (металургійне лобі) і готового прокату створює пріоритети державного впливу на ринок металопродукції.

Обов'язковість участі держави в формуванні ціноутворення на продукцію ГМК зумовлене потребою подолати недоліки процесів ринкового саморегулювання на металургійному ринку та необхідністю виконання своїх функцій в межах реалізації мети економічної політики держави в умовах членства України у СОТ [7, с. 136].

Але при цьому варто зазначити, що державне регулювання у секторі ціноутворення в сфері ГМК повинне здійснюватися не за рахунок підтримки лобістських інтересів власників гірничо-металургійних чи сировинних корпорацій. Відповідні механізми регулювання потрібно базувати на професійних розрахунках, що ґрунтуються, перш за все, на детальному моніторингу та процесі прогнозування динаміки світових цін та організації на зазначеній основі різних аспектів балансів внутрішнього та зовнішнього споживання сировини.

Також найважливішою умовою при вчиненні різних способів впливу держави на формування ціни гірничо-металургійних корпорацій на продукцію повинна бути їх відповідність встановленим вимогам до країн-учасниць СОТ, а також забезпечення привабливих умов для здійснення інвестицій у діяльність українських гірничо-металургійних корпорацій, причому і для внутрішніх, і для зовнішніх інвесторів.

Нині металопродукція — це найважливіший товар у торгівлі між Україною та ЄС. 2004 р. Україна експортувала 2,6 млн т металопродукату (на 1,9 млрд доларів США) до ЄС, що робить Україну одним із головних експортерів сталі до країн ЄС. Україна зацікавлена в розширенні своєї присутності на європейських ринках, щоб зменшити свою поточну велику залежність від азійських ринків. Низький рівень доданої вартості національного експорту сталі компенсується міцним зовнішнім попитом на заготовки зі сталі, враховуючи домінуючу роль міні-заводів у світі і спроби розвинених країн вивести потужності виробництва, які шкідливі для довкілля, за кордон. Так, металургійні заводи у країнах, що приєдналися до ЄС 2004 р., традиційно залежали від українських поставок залізної руди, коксу та сталених заготовок. Тому різні структури виробництва в Україні та ЄС зумов-

люватимуть розвиток міжгалузевої торгівлі. Очевидно, майбутнє української металургії галузі передусім залежатиме від того, чи зможе вона адаптуватися до світових тенденцій підвищення цін на енергоносії та перевиробництва [8, с. 214].

Найближчим часом у зовнішній торгівлі ЄС з Україною збережуться такі тенденції:

— Україна залишатиметься нетто-експортером у торгівлі металопродукцією з ЄС;

— частка сталених заготовок і надалі відіграватиме важливу роль в обсягах експорту України, зважаючи на наявну структуру українських потужностей і очікуваний потужний попит ЄС саме на цю продукцію.

Чітко прослідковуються основні позитивні результати від вступу України до СОТ для національних гірничо-металургійних корпорацій, що проявляються у:

— збільшенні обсягу іноземного капіталу у вигляді інвестицій в гірничо-металургійну галузь України, необхідність яких засвідчує рівень зношеності обладнання металургійних комбінатів, що дорівнює 60—70 %;

— можливості скасування експортних квот для товарів, які виробляють українські металурги для потреб Європейського Союзу. Можливість збільшення обсягів експорту існує винятково завдяки усуненню кількісних обмежень вказаної продукції до держав Європейського Союзу на суму біля 70—90 млн дол. США. Наступний процес лібералізації тарифних обмежень для продукції чорної металургії, що спрямовується на експорт до держав-членів Європейського Союзу, в результаті вступу України до СОТ дозволить збільшити кількісний рівень експорту відповідних товарів принаймні на 150—180 млн дол США, тобто підвищити шкалу загального обсягу експорту продукції чорної металургії до ЄС майже в 1,4 рази;

— вітчизняні виробники отримали право застосовувати механізм для забезпечення вирішення торговельних суперечок, який врегульовано нормативними документами СОТ, що дозволяє значно покращити їх позиції в антидемпінгових та спеціальних розслідуваннях. Станом на сьогоднішній день під загрозою проведення розслідувань чи застосування антидемпінгових обмежувальних заходів з боку держав-членів СОТ знаходиться експорт продукції України в обсязі майже 1 млрд дол. США. При цьому лівова частка цієї продукції припадає на результат діяльності гірничо-металургійних корпорацій України, що є соціально утворувальним у південно-східних регіонах України. Отже, є реальна загроза скорочення обсягів експорту основної для України продукції, тобто металопродукату та феросплавів;

— національні гірничо-металургійні корпорації отримали від вступу держави до СОТ одночасне спрощення способів доступу до ринків 145 країн-членів Світової організації торгівлі, частка яких складає більш як 95 % обсягу світової торгівлі [2, с. 61].

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Здійснений аналіз та отримані результати свідчать про значні складнощі, які виникають у гірничо-металургійній галузі України. Для реформування галузі потрібно створити умови, які дозволитимуть ефективно використовувати науковий потенціал та підвищити роль держави у реалізації інвестиційно інноваційної моделі розвитку галузі.

Першочерговими реформами мають бути наступні: зменшення енергоємності процесу виробництва, збільшення попиту на внутрішньому ринку на товари металургійної галузі, які вироблені вітчизняними виробниками, стимулювання експорту, підтримка конкурентоспроможності гірничо-металургійної продукції.

Зменшенню енергоємності металургійного виробництва сприятиме:

— розроблення державних цільових програм фінансування науково-технічних робіт, що спрямовані на впровадження у металургію матеріало-, енерго- та ресурсозберігаючого устаткування;

— актуалізація Програми енергоефективності та енергозбереження на період до 2017 року, спрямованої на модернізацію виробництва гірничо-металопродукції за допомогою використання енергозберігаючих технологій;

— використання податкових пільг при закупівлі сучасного енергозберігаючого обладнання.

Підвищення конкурентоспроможності гірничо-металургійної галузі потребує технологічного оновлення і оптимізації структури продукції за рахунок наступних кроків:

— розробки та використання ефективного механізму контролю за виконанням інвестиційних та соціальних зобов'язань на приватизованих об'єктах, в тому числі завдань щодо структурної модернізації, забезпечення конкурентоспроможності продукції, соціальних гарантій, підвищення продуктивності праці; відпрацювання способу повернення майна до державної власності у випадку невиконання приватизаційної угоди;

— розроблення із подальшим затвердженням "Програми інвестиційно інноваційної діяльності на 2012 р. і на період до 2015 р.", проект якої передбачатиме шляхи проведення реконструкції товариств, які входять до складу гірничо-металургійних корпорацій, зокрема Відкритих акціонерних товариств "Азовсталь", "Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча" та "Запоріжсталь", на суму близько 1 млрд дол. США у 2012—2013 рр. за рахунок власних коштів суб'єктів господарювання, залучених коштів, у т. ч. коштів міжнародних фінансових організацій та державних і недержавних банків;

— прийняття Закону України "Про підвищення конкурентоспроможності підприємств гірничо-металургійного та хімічного комплексів" (проект Закону України від 7.06.2010 р., реєстр. № 6492), яким, зокрема передбачено, що підприємства гірничо-металургійного і хімічного комплексів будуть мати право залучати кредитні ресурси під державні гарантії;

— створення реальних умов для залучення іноземного капіталу, зокрема за рахунок інформування бізнесових кіл країн-партнерів про сприятливий інвестиційний клімат і можливість інвестування в промисловість України, забезпечення прозорості подакової системи, спрощення реєстраційних процедур та ін.;

— поширення на діяльність гірничо-металургійних корпорацій режиму автоматичного відшкодування податку на додану вартість за умов приведення показників гірничо-металургійних підприємств, які входять до їх складу, у відповідність до критеріїв, які визначені процедурою режиму автоматичного відшкодування (дотримання стабільного рівня заробітної плати і рівня заборгованості по податках);

— забезпечення активізації механізмів вертикальної інтеграції у гірничо-металургійному комплексі за допомогою організаційного кооперування (використання практичних навиків Метінвест Холдингу, "Індустріального союзу Донбасу").

Література:

1. Аптекарь С.С. Экономические проблемы черной металлургии Украины: моногр. — Донецк: ДонГУЭТ, 2005. — 383 с.

2. Верескун М. В. Эффективное управление, как фактор обеспечения стратегии конкурентоспособности крупных промышленных объединений / М. В. Верескун, В.М. Колосок, Е.Н. Дроботина // Вестник Приазовского государственного технического университета. —

2011. — № 22. — С. 56—64. — (Серия: Экономические науки).

3. Герасименко С.С., Головач А.В., Єріна А.М. Статистика. — К.: КНЕУ, 2000. — 467 с.

4. Гейць В.М. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу і держави — К.: НВЦ НБУВ, 2009. — 687 с.

5. Ільченко А.В. Методи управління витратами виробництва металопродукції: дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 / Ін-т економіки промисловості НАН України. / А.В. Ільченко. — Донецьк, 2004. — 182 с.

6. Колосок В. М. Использование холдинговых объединений для обеспечения стратегического развития металлургических предприятий Украины / В.М. Колосок, О.Л. Набебина // Управлінські технології у вирішенні сучасних проблем розвитку соціально-економічних систем: [монографія] / [за заг. ред. О.В. Мартякової]. — Донецьк: ДВНЗ "ДонНТУ", 2011. — С. 185—190.

7. Колосок В.М. Бюджетный процесс металлургического холдинга: развитие методологии / В.М. Колосок, Е.Н. Дроботина // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: тези доповідей V Міжнар. н.-пр. конф. (м. Харків, 25 листопада 2011 р.). — Харків: ДВНЗ "ХНАДУ", 2011. — С. 135—137.

8. Колосок В.М. Стратегічне управління розвитком персоналу промислових підприємств: [монографія] / В.М. Колосок, О.С. Богачов, А.В. Алістаєва. — Маріуполь: ДВНЗ "Приазовський державний технічний університет", 2011. — 234 с.

9. Лисин В.С. Стратегические ориентиры экономического развития черной металлургии в современных условиях / В.С. Лисин. — М.: Экономика, 2005. — 404 с.

10. Матвийчук В.И. Маркетинговое исследование рынка как фактор формирования стратегии предприятия: (на примере предприятий чёрной металлургии Украины): дис. ... канд. екон. наук: 08.06.02 / Донец. нац. ун-т. / В.И. Матвийчук. — Донецк, 2000. — 229 с.

11. О работе металлургического комплекса — базовой отрасли экономики Донецкой области. Экономический доклад / Государственный комитет статистики Украины, Главное управление статистики в Донецкой области. — Донецк, 2008. — 14 с.

12. Подолянец В. С другим лицом. Членство в ВТО уже через два-три года существенно изменит экономический профиль нашей страны / В. Подолянец // Металл. — 2008. — № 4(100). — С. 26—29.

13. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

14. Офіційний сайт групи Систем Капітал Менеджмент [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.scm.com.ua.

15. Пасхавер О.Й. Формування великого приватного капіталу в Україні / О.Й. Пасхавер, А.Т. Верховодова, А.З. Суплін; в надзаг.: Центр економічного розвитку. — К.: Міленіум, 2004. — 90 с.

16. Развитие сектора черной металлургии в Украине: аналитический обзор / Світовий банк. — К.: Міленіум, 2004. — 110 с.

17. Рыженков А.Н. Организационно-экономический механизм реструктуризации крупного промышленного комплекса: дис. ... канд. екон. наук: 08.02.03 / ИЭП НАН Украины / А.Н. Рыженков. — Донецк, 2001. — 231 с.

18. Савіна С.С. Теорія ймовірностей і математична статистика. — Ч. II. — К.: Математична статистика, КНЕУ, 2001. — 336 с.

19. Челахов С.В. Механізм регулювання кон'юнктури продукції металургійних підприємств: дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 / С.В. Челахов. Донец. нац. ун-т. — Донецьк, 2004. — 165 с.

Стаття надійшла до редакції 06.06.2012 р.